

МОНГОЛ УЛСЫН СТАНДАРТ

Хийн хангамжийн сүлжээ.
Нэр томьёо, тодорхойлолт

MNS 6659 : 2017

Албан хэвлэл

СТАНДАРТ, ХЭМЖИЛ ЗҮЙН ГАЗАР

Улаанбаатар
2017 он

Өмнөх үг

Стандарт, хэмжил зүйн газар (цаашид СХЗГ гэх) нь Олон улсын стандартчиллын байгууллага (ISO)-ын гишүүн бөгөөд үндэсний стандартын төсөл боловсруулах ажлыг Монгол Улсын стандартчиллын тогтолцооны суурь стандарт MNS 1-1 : 2006, MNS 1-2 : 2006 стандартын дагуу төрийн болон төрийн бус байгууллага, аж ахуй нэгж байгууллагуудтай хамтран хэрэгжүүлдэг.

Тус Газар нь үндэсний стандарт боловсруулах ажлыг холбогдох салбарын техникийн хороогоор дамжуулан гүйцэтгэдэг. Техникийн хороодоор хэлэлцэн, дэмжигдсэн стандартын төсөл нь Стандартчиллын үндэсний зөвлөлөөр хэлэлцэн, тогтоолоор баталснаар улсын хэмжээнд хүчин төгөлдөр болно.

Энэхүү стандартыг Эрчим хүчний яамны мэргэжилтэн, газрын тос, хийн салбарын зөвлөх инженер, доктор Д.Алтанчимэг, мөн яамны мэргэжилтэн Д.Оюун, мөн яамны мэргэжилтэн мэргэшсэн инженер, техникийн ухааны магистр Х.Бекболат, Эрчим хүчний эдийн засгийн хүрээлэнгийн хийн судалгааны ажилтан Б.Саруултөр нар боловсруулж, Стандарт, хэмжил зүйн газрын мэргэжилтэн, стандартын шинжээч С.Соронзонболд “Монгол улсын стандартчиллын тогтолцоо. 2-р хэсэг: Стандартын бүтэц ба боловсруулах дүрэм MNS 1-2 : 2006” стандарттай нийцүүлэн хянасан.

Энэ стандартыг Газрын тос, байгалийн хийн стандартчиллын техникийн хороо /ТХ 25/-ны хурлаар хэлэлцэн дэмжиж, Стандартчиллын үндэсний зөвлөлөөр баталсан.

Стандарт, хэмжил зүйн газар (СХЗГ)

Энхтайваны өргөн чөлөө 46А
Улаанбаатар-13343 Ш/Х – 48

Утас: 263860, 266754 Факс: 976-11-458032
вэбсайт: www.masm.gov.mn
www.estandard.gov.mn

© СХЗГ, 2017

“Стандартчилал, тохирлын үнэлгээний тухай” Монгол Улсын хуулийн дагуу энэхүү стандартыг бүрэн, эсвэл хэсэгчлэн хэвлэх, олшруулах эрх нь гагцхүү СХЗГ (Стандартчиллын төв байгууллагад)-д байна.

МОНГОЛ УЛСЫН СТАНДАРТ

Ангилалын код: 75.160.20

Хийн хангамжийн сүлжээ. Нэр томъёо, тодорхойлолт	MNS 6659 : 2017
Gas supply system. Terms and definitions	

Стандартчиллын үндэсний зөвлөлийн 2017 оны 04 дүгээр сарын 06 – ны өдрийн 07 дугаар тогтоолоор батлав.

Энэхүү стандарт нь улсын бүртгэлд бүртгэгдсэн өдрөөс эхлэн хүчинтэй.

1 Зорилго

Энэ стандартын зорилго нь хийн хангамжийн сүлжээний үйл ажиллагаанд ашиглах нэр томъёо, тодорхойлолтыг тогтооход оршино.

2 Норматив эшлэл

Энэхүү стандартад дараах эш татсан стандарт, баримт бичгүүдийг хэрэглэнэ. он заасан эшлэлийн хувьд зөвхөн эш татсан хэвлэлийг хэрэглэнэ. Он заагаагүй эшлэлийн хувьд тухайн стандартын хамгийн сүүлийн хэвлэл (нэмэлтийн хамт)-ийг хэрэглэнэ. Үүнд:

MNS ISO 1998-7:2008, Газрын тосны аж үйлдвэр. нэр томъёо. 7-р хэсэг: Бусад нэр томъёо;

ISO 14532:2014, Байгалийн хий. Нэр, томъёо тодорхойлолт;

ГОСТ Р 53865-2010, Хий түгээх сүлжээ. Нэр томъёо ба тодорхойлолт.

3 Нэр томъёо, тодорхойлолт (тайлбар)

3.1 Хийн хангамжийн сүлжээ, үйл ажиллагаа

3.1.1

хийн салбар (газовая промышленность/область; gas industry)

шатдаг хий (цаашид “хий” гэх) хангамжийн найдвартай үйл ажиллагааг хангахад харилцан хамааралтай аж үйлдвэр, бизнесийн цогц үйл ажиллагаа, ажил, үйлчилгээ

ТАЙЛБАР 1: Хийн салбарын үйл ажиллагааг 3 түвшинд хуваадаг.

- дээд түвшин – upstream: хийг хайх, олборлох үйл ажиллагаа.
- дунд түвшин – midstream: хийг бөөнөөр хадгалах, дамжуулах, тээвэрлэх үйл ажиллагаа.
- доод түвшин – downstream: хийг үйлдвэрлэх, хийг боловсруулах, хийг түгээх, борлуулах, хийн жижиглэнгийн худалдааны үйл ажиллагаа

ТАЙЛБАР 2: Хийн салбартай холбоотой Монгол Улсын хуулиуд:

- метан хийг шугам сүлжээгээр дамжуулан хэрэглэгчдэд түгээх, хангах, метан хийн хангамжийн сүлжээтэй холбоотой харилцааг “Эрчим хүчний тухай” хуулиар;
- хийн эрэл, хайгуул, олборлолт, геологийн нөөц тогтоох харилцааг “Газрын тосны тухай” хуулиар;
- газрын тос болон химийн нэгдлүүдийг боловсруулах замаар гарган авсан шатдаг хийг импортлох, үйлдвэрлэх, худалдах, тээвэрлэх, хадгалах харилцааг “Газрын тосны бүтээгдэхүүний тухай хуулиар тус тус зохицуулсан.

3.1.2

хийн хангамж (газоснабжение; gas supply)

хийг хэрэгчлэгчдэд нийлүүлэх, хүргэх технологийн зохион байгуулалттай үйл ажиллагаа

3.1.3

хийн хангамжийн сүлжээ (тогтолцоо) (система газоснабжения; gas supply system)

метан хийг шугам сүлжээгээр дамжуулан түгээхийн тулд олборлох, үйлдвэрлэх, цэвэрлэх, боловсруулах нөөцийг бүрдүүлэх, хадгалах, тээвэрлэх зэргийг хамарсан техник, технологийн хэлхээ ба тэдгээрийн төлөвлөлт, эдийн засаг, удирдлага, зохицуулалтын нэгдмэл үйл ажиллагааны цогц, эрчим хүчний хангамжийн нэг хэлбэр

3.1.4

хийн хангамжийн нэгдсэн сүлжээ (единая система газоснабжения; unified gas supply system)

хийн хангамжийн сүлжээний найдвартай байдал, эрчим хүчний технологийн аюулгүй, уян хатан, тасралтгүй ажиллагааг бүрдүүлсэн өмчлөл, үйлдвэрлэл, зохион байгуулалтын нэгдмэл тогтолцоо

3.1.5

хийн тээвэрлэлт (транспортировка газа; gas transportation)

хийг шугам хоолой болон тусгай зориулалтын сав, чингэлгээр хуурай, усан замын тээврийн хэрэгслээр зөөх, тээвэрлэх үйл ажиллагаа

3.1.6

хийн дамжуулалт (транспорт газа; gas transmission)

хийн хангамжийн сүлжээнд метан хийг нийлүүлэхийн өмнөх цэвэрлэх, ялгах байгууламж, хадгалах сав, агуулахаас шугам хоолойгоор хийг түгээх сүлжээ хүртэл тээвэрлэх технологийн үйл ажиллагаа (мөн шингэрүүлсэн байгалийн хийг бөөнөөр тээвэрлэх, хадгалах үйл ажиллагааг хамруулна)

3.1.7

хийг дамжуулах сүлжээ (газотранспортная система; gas transmission network/grid)

хийн дамжуулалтын өмчлөл, эдийн засаг, зохион байгуулалтын цогц тогтолцоо

3.1.8

хийн түгээлт, хувиарлалт (газораспределение; gas distribution)

хий дамжуулалтаас салаалж, хэрэглээний сүлжээ хүртэл үргэлжлэх шугам хоолой, хувиарлах инженерийн байгууламж бүхий технологийн үйл ажиллагаа

3.1.9

хийг түгээх, хувиарлах сүлжээ (система газораспределения; gas distribution network/grid)

хийн түгээлтийн өмчлөл, эдийн засаг, зохион байгуулалтын цогц тогтолцоо

3.1.10

хийн хангамжийн сүлжээний найдвартай ажиллагаа (надежность газоснабжения; reliability of gas supply/network)

хийг дамжуулах, түгээх болон хэрэглэгчийн сүлжээний техникийн нөхцөлд үндэслэн хийгээр тасралтгүй хангах, хийн хангамжийн сүлжээний аюулгүй ажиллагааны чадамж

ТАЙЛБАР: Хийн хангамжийн сүлжээ нь эдийн засгийн үр ашигтай ажиллах хэрэглээ, хийн нөөцийг бүрдүүлсэн байж, дэвшилтэд техник технологи ашиглаж мэргэшсэн алба үйлчилгээ үзүүлж байвал найдвартай ажиллагаа хангагдсан гэж үздэг.

3.1.11

хийн хэрэглээний сүлжээ (систем газопотребления; system of gas consumption)
хий хэрэглэгчийн эзэмшлийн талбай, барилга, сууцанд байрших шугам хоолой, түүнд холбогдсон хийн хэрэглээний тоног төхөөрөмж, аюулгүй ажиллагааг хангах төхөөрөмж, зохицуулах өртөө, цэг, тоолуур бүхий хэлхээ

3.1.12

хий дамжуулах байгууллага (газотранспортная организация; gas transportation/transmission organization)
хий дамжуулах шугам хоолой, шахуургын өртөө болон түүнд хамааралтай барилга байгууламж, тоног төхөөрөмжийг өмчлөгч, технологийн үйл ажиллагаа эрхлэгч хуулийн этгээд

3.1.13

хий түгээх байгууллага (газораспределительная организация; gas distribution companies)
хий түгээх шугам хоолой, хувиарлах өртөө болон түүнд хамааралтай барилга байгууламж, тоног төхөөрөмжийг өмчлөгч технологийн үйл ажиллагааг эрхлэгч хуулийн этгээд

3.1.14

хамааралгүй байгууллага (независимая организация; an independent organization)
хийн хангамжийн сүлжээнд холбогдохгүйгээр хийг олборлох, эсвэл үйлдвэрлэн гарган авч, түүнийгээ орон нутгийн болон бие даасан хэрэглэгч, үйлдвэрийн газарт ашиглагч, хийн аж ахуй эрхлэгч хуулийн этгээд

3.1.15

хийн аж ахуй (газовое хозяйство; gas service company/gas manufactory)
хийг шингэрүүлсэн болон шахсан байдлаар тусгай зориулалтын сав, танкер, чингэлэгээр зөөвөрлөх, тээвэрлэх, агуулах болон хэрэглэгчдэд хийг баллонд савлах, тэдгээрийн техник технологийн байгууламж бүхий этгээд
(мөн бие даасан, алслагдсан, орон нутгийн, хэсэг бүлэг болон ганцаарчилсан хий хэрэглэгч, ашиглагч эсвэл хий түгээх сүлжээнээс салаалсан хийн хэрэглээний сүлжээний тоног төхөөрөмж, эд ангийг суурьлуулах, засварлах, аюулгүй байдлыг хангах арчилгаа, үйлчилгээг үзүүлэгч этгээд)

ТАЙЛБАР: Нүүрсний давхаргын метан болон байгалийн хийн жижиг орд, нүүрсний уурхайн метан хийг олборлон ашиглах, шингэрүүлсэн байгалийн хий, нийлэг байгалийн хийн үйлдвэр зэргээс хийн хэрэглээний сүлжээгээр хийг ашиглах хийн барилга байгууламж, шугам хоолой бүхий хангамжийн үйл ажиллагаа хамрагдана.

3.1.16

хийн сүлжээ өмчлөгч (собственник газой сети; the owner of the gas network/grid)
хийн сүлжээний техникийн нөхцөлийн хүрээнд шугам хоолой, түүний тоног төхөөрөмжийг өөрийн хөрөнгөөр бий болгосон этгээд

3.1.17

хий нийлүүлэгч (поставщик газа; supplier of gas)

хийн нөөцийг эзэмшигч, хий дамжуулах байгууллага, хий түгээх байгууллага, хийн аж ахуй эрхлэгч зэргээс хийг худалдан авагч эсвэл хий хэрэглэгч, ашиглагчдад гэрээгээр хийг худалдагч этгээд

3.1.18

хийн хоолой дахь хийн тэнцэл (баланс газа в газопроводе; the balance of the gas pipeline)

хийн шугам хоолойгоор орсон, гарсан, болон хэрэглэсэн, алдагдсан хийн тэнцэл

3.1.19

хийн үнэ, хий түгээлт, дамжуулалтын үйлчилгээний үнэ тариф (цена на газ, тарифы на услуги по транспортировке газа; price of gas, tariff for gas transportation services)

хийг нийлүүлэх болон хэрэглэгчдэд хүргэх бүх зардал шингэсэн хийн үнэ, өртөг

ТАЙЛБАР: Хийг эцсийн хэрэглэгчдэд хүрэх үнийг жижиглэнгийн үнэ, хий нийлүүлэгчийн авах хийн үнийг бөөний үнэ, хий нийлүүлэгчийн ажил үйлчилгээ шингэсэн хийн үнийг үйлчилгээний тариф гэнэ.

3.1.20

хийн үнийн зохицуулалт (регулируемая цена на газ; regulated gas prices)

улсын хэмжээнд мөрдөгдөх эцсийн хий хэрэглэгчдэд хүргэх хийн үнийн хэмжээг тогтоох тогтолцоо

3.1.21

хийн хэмнэлт (газосбережение; gas saving)

хийг олборлох, дамжуулах, түгээх, хадгалах болон хийг хэрэглэхэд бага зарцуулалттай байх техник, технологийн зохион байгуулалтын арга хэмжээ

3.1.22

хийн хангамжийн сүлжээний хамгаалалтын бүс (охранная зона объектов системы газоснабжения; protected zone of gas supply facilities)

хийн хангамжийн сүлжээний шугам хоолой, хийн барилга байгууламж, шахуургын болон зохицуулах өртөөний ашиглалт, үйлчилгээний хэвийн үйл ажиллагаа, аюулгүй байдлыг хангах орон зай бүхий хүрээлэн буй газар

3.2 Хийн хангамжийн байгууламж, тоног төхөөрөмж

3.2.1

хийн барилга байгууламж (газовой сооружения, устройство; gas facilities)

хийг олборлох, боловсруулах, дамжуулах, түгээх, хадгалах, тээвэрлэх үйл ажиллагаанд хамаарах, тэдгээрээс үл салгаж болох техник, тоног төхөөрөмж бүхий технологийн барилга байгууламж

3.2.2

хийн тоног төхөөрөмж (газовое оборудование; gas equipment)

хийн хангамжид ашиглахаар үйлдвэрийн бүрэн угсралт хийж бэлэн болгосон техник хэрэгсэл, түүнд холбогдох эд анги

3.2.3

техникийн нөхцөл (технические условия; specification)

хийн хангамжийн сүлжээний технологийн нэгж хэсгийн үйлдвэрлэл болон хий хэрэглэгчийн тоног төхөөрөмжийн чадалд оногдох хийгээр хангах боломжит дээд үзүүлэлт

3.2.4

хийн агуулах, хадгалах байгууламж (хранилище газа; gas storage)

хий дамжуулах шугам хоолойд холбогдсон хийг нөөцлөх газар доорх, дээрх резервуар савны байгууламж

3.2.5

шахуургын станц (компрессорная станция; compressor station)

хийг дамжуулах, хадгалах, савлахад хийн даралтыг нэмэгдүүлэх тоног төхөөрөмж бүхий байгууламж

3.2.6

хийн шахуургын төхөөрөмж (установка компримирования газа; installation of gas compression)

хийн шугам хоолойгоор шат дараалалтайгаар даралтыг өсгөх техник, тоног төхөөрөмж

3.2.7

хий түгээх, хувиарлах станц/өртөө (газораспределительная станция; gas distribution station)

хий хэрэглэгчдийн техникийн нөхцлийн түвшинд тааруулж хийн даралтыг буулгах байгууламж

3.2.8

хийг зохицуулах өртөө/станц, цэг (газорегуляторный пункт; gas control points, governor gas control, gas control unit)

хий түгээх сүлжээний техникийн нөхцөлд тохируулан даралтыг тохируулагч, хийн урсгалыг тохируулагч технологийн тоног төхөөрөмжийн цогц

1-Р ТАЙЛБАР: Хийг зохицуулах өртөө (ХЗӨ) нь иргэний болон үйлдвэрлэлийн барилга, хорооллын газар нутгийн дунд байрлана.

2-Р ТАЙЛБАР: Хий зохицуулах цэг (ХЗЦ) нь хийгээр хангагдаж байгаа барилгад тусгайлсан өрөө, бункер эсвэл шүүгээ маягийн шкаф дотор байрлана.

3.2.9

автотээврийн хэрэгслийг хийгээр цэнэглэх түгээгүүр/станц (автомобильная газозаправочная станция; gas vehicle filling station)

хийн хөдөлгүүр бүхий автотээврийн хэрэгсэлд суурилагдсан баллонд хийг цэнэглэх технологийн байгууламж

3.2.10

хий савлах/цэнэглэх станц, цэг (газонаполнительная станция, пункт; gas cylinder filling station)

баллонд хийг савлах технологийн байгууламж

3.2.11

хий нөөцлөх байгууламж, агуулах (резервуарная установка; reservoir)

хийг тодорхой хэмжээ, нөхцлөөр нөөцлөх, хураан хадгалах сав бүхий технологийн байгууламж

3.2.12

бүлэг баллонт төхөөрөмж (групповая баллонная установка; group balloon installation)

хоёр буюу түүнээс дээш тооны баллон бүхий хэрэглэгчийн хийн баллонт төхөөрөмж, хийг тодорхой хэмжээ, нөхцлөөр агуулан нөөцлөх хэд хэдэн баллонт сав бүхий технологийн байгууламж

3.2.13

ганцаарчилсан баллонт төхөөрөмж (индивидуальная баллонная установка; private balloon installation)

хийн хангамжийн сүлжээнд холбогдох боломжгүй хэрэглэгчийг тодорхой хугацаанд хийг тодорхой хэмжээгээр нөөцлөн ашиглах сав бүхий хэрэглээний тоног төхөөрөмжийн иж бүрдэл

3.2.14

шингэрүүлсэн байгалийн хийн агуулах/хадгалах байгууламж (хранение сжиженный природный газ; liquefied natural gas storage)

шингэн төлөвт байх метаныг хадгалах тусгайлсан керогены төхөөрөмж, сав бүхий технологийн барилга байгууламж

3.2.15

керогенны тоног төхөөрөмж (керогенное устройство; cryogenic equipment)

метаныг шингэн төлөвт оруулан баригч -162°C хүйтэн температур, өндөр даралт, хүчтэй ууршилтыг тэсвэрлэх чадвартай техник хэрэгсэл, сав, хоолой, холбогч эд анги

3.2.16

хийн хоолой (газопровод; gas pipe)

хийг дамжуулах, түгээх болон хэрэглэгчдэд хүргэх, нийлүүлэх үүрэг гүйцэтгэх хоолой бүхий эд анги

3.2.17

хий дамжуулах шугам хоолой (газопровод магистральный; gas transmission pipeline)

хийн дамжуулалтын техникийн нөхцөлөөр үйл ажиллагааг гүйцэтгэж буй технологийн холболт, тоног төхөөрөмж бүхий хоолойн хэлхээ

ТАЙЛБАР: Хий дамжуулах шугам хоолойн техникийн нөхцөл 1,18 МПа (12 кгс/см^2) -аас 24,52 МПа (250 кгс/см^2) даралттай, 1400 мм дээшгүй диаметр бүхий дамжуулалтын техникийн нөхцөлтэй байна.

3.2.18

хий дамжуулах шугам хоолойн хонгил (коридор магистрального газопровода; the corridor of trunk pipeline)

хий дамжуулах шугам хоолой, түүний хамгаалалтын бүсийг хамарсан зурвас газар

3.2.19

хий түгээх хоолой (газопровод распределительный; gas distribution pipeline)

хийн түгээх техникийн нөхцөлөөр үйл ажиллагааг гүйцэтгэж буй технологийн холболт, тоног төхөөрөмж бүхий хоолойн хэлхээ

ТАЙЛБАР: Хий түгээх шугам хоолойн техникийн нөхцөл 1,2 МПа-аас бага ажлын даралтайгаар түгээнэ.

3.2.20

хий түгээх шугам (сеть газораспределения/газораспределительная сеть; gas distribution pipeline)

хий түгээх сүлжээний хүрээнд газар доогуур, дээгүүр, хот, суурин газрын барилга дундуур болон усан доогуур зэрэг байршлуудаар дайран өнгөрөх хий түгээх өртөөнүүдийг холбосон шугам хоолойн хэлхээ

ТАЙЛБАР: Хий түгээх шугам нь электрохимийн хамгаалалттай байх ба хий түгээх өртөө, цэг, автоматаар удирдах, хаах тоног төхөөрөмжийг суурилуулсан байна.

3.2.21

хийн хоолойн холбогч эд анги (соединительные детали газопровода (фитинги); component of gas pipeline (adapter of gas pipe))

хийн хоолойг холбох, чиглэлийг өөрчлөх, салаалах үүрэг бүхий эд анги

ТАЙЛБАР: Холбогч эд анги:

- булангийн шилжүүлэгч (колелно; elbow)
- т /гурвалсан/ салаалагч (тройник; tee)
- салаалж хоолойн диаметрийг шилжүүлэгч (переходник; pipe adapter)
- чигтээ /бөгжит/ диаметр шилжүүлэгч (переходной штуцер; transitions fitting)
- хоолойг холбогч (фланец; flange)
- холбогч (арматура; fitting) гэх мэт.

3.2.22

шугам хоолойн ажлын даралт (давление рабочее газопровода; service pressure of gas pipe)

хоолойгоор хийг урсгахад шаардлагатай тооцоот даралтын хэмжээ

3.2.23

хийн урсгалыг хаалт/блоклогч (блокировка подачи газа; locking gas supply)

аюулгүй байдлыг хангах үүднээс хийн урсгалыг бүрэн хаагч

3.2.24

аваарын хаалт (противоаварийная защита; emergency shutdown)

ослын үед хийн урсгалыг хаагч төхөөрөмж

3.2.25

тундасжилтийг цуглуулагч (конденсатосборник; condensate collector)

хийнээс ус, тундас, хатуу биет зэрэг бохирдлоос салган ялгагч төхөөрөмж

3.2.26

дохиолол (сигнализация; alarm, annunciator)

хийн алдагдлыг илрүүлэх, дохиолох дуут болон гэрлийн дохио өгөх төхөөрөмж

3.2.27

тоолуурын төхөөрөмж (приборы учета; metering)

тодорхой температур, даралтын орчинд хийн зарцуулалтын хэмжээг мэдээллэгч хэмжигч хэрэгсэл

3.2.28

тоолуурын цэг (узел учета; metering)

тоолуурын төхөөрөмж, хэмжигч хэрэгсэл бүхий хийн урсгал, хийн зарцуулалтыг хянах байршил

3.2.29

хийн хэрэглээний сүлжээний шугам хоолой

хийг хэрэглэх, ашиглах техникийн нөхцөлөөр үйл ажиллагааг гүйцэтгэж буй технологийн холболт, тоног төхөөрөмж бүхий хоолойн хэлхээ

ТАЙЛБАР: Хийн ахуйн хэрэглээний сүлжээний техникийн нөхцөл 0,005 МПа-аас бага ажлын даралтай байна. Үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглах хийн шугам хоолойн техникийн нөхцөл 1,2 МПа-аас бага байх ба хий ашиглагч төхөөрөмжөөс хамаарч нормоор заагдсан техникийн нөхцөлтэй байна.

3.3 Хийн хэрэглээ, ашиглалт үйлчилгээ

3.3.1

хий хэрэглэгч (потребитель газа; gas consumer)

хий нийлүүлэгчээс хийг авч ашиглагч хувь хүн, хуулийн этгээд

3.3.2

хийг ашиглах байгууламж (объект газопотребления; facility of gas consumption)

түлш болон түүхий эдийн зориулалтаар хийг ашиглах тоног төхөөрөмжтэй, түүнийг хийгээр хангах болон ашиглалт, аюулгүй ажиллагааг хангасан техник хэрэгсэл бүхий үйлдвэрийн газар

3.3.3

хийн тоног төхөөрөмж (газоиспользующее, газопотребляющее оборудование; gas using equipment)

хийг шатаан энерги ялгаруулагч үйлдвэрлэл, технологийн техник, хэрэгсэл

ТАЙЛБАР: Хийг шатаан энерги ялгаруулагч үйлдвэрлэл, технологийн техник, хэрэгсэл. хийн тоног төхөөрөмж нь ахуйн зориулалттай (хийн хэрэгсэл, гал тогооны зуух, ус халаагч, хөргөгч), халаалтын зориулалттай (инфра улаан туяа цацруулагч, камин, радиатор, халаалтын зуух) болон үйлдвэрлэлийн зориулалттай (хоолны газрын зуух, шарах жигнэх шүүгээ, чанагч зуух, буцалгагч, хатаагч хайлуулагч зуух)

3.3.4

хийн хэрэгсэл (газовые приборы; gas appliances)

хийн шаталтын дулааныг ашиглан халаах, хөргөх болон халуун ус гарган авах, хоол боловсруулах үүрэгтэй орон сууц, иргэний барилга дотор суурьлуулсан тоног төхөөрөмж

ТАЙЛБАР: Хийн хэрэгсэл нь хийн шатаагууртай, хийн шугам хоолойд холбогдсон, шаталтаас ялгарах утааг гадагшлуулагчтайгаар суурьлуулсан байна.

3.3.5

барилгад байршуулсан хийн тоног төхөөрөмж (газовое оборудование здания; gas equipment on building)

барилга, байшингийн дотор болон гадна ойролцоо байршуулсан хийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж, хийг зохицуулах цэг, хийн шугам хоолой, баллонт төхөөрөмж, аюулгүй ажиллагааг хангасан хамгаалалтын тоноглол, техник хэрэгсэлүүд

3.3.6

хийгээр ажиллах эрчим хүчний эх үүсвэр (источник энергии использующее газовое топливо; source of energy by gas)
цахилгаан болон дулаан хангамжид шаардлагатай эрчим хүчийг хийгээр үйлдвэрлэх, гарган авах техник, технологийн цогцолбор бүхий эрчим хүчний үйлдвэрийн байгууламж

3.3.7

хийгээр эрчим хүч үйлдвэрлэх станц, байгууламж (газовой энергитический станц; energy complex by gas)

- а) хийн цахилгаан станц (газовые электростанции; gas power plant);
- б) хийн турбин (газовая турбин; gas turbin), эсхүл хийн түлшээр ажиллах дотоод шаталтад хөдөлгүүрээр (газовый двигатель; gas engine) цахилгаан эрчим хүч үйлдвэрлэх байгууламж;
- в) хийн дулааны цахилгаан станц (газовая теплоэлектроцентраль (тэц); gas combined-cycle plant);
- г) хийн турбин, хийн зуух (газовая котельная; gas boiler) эсхүл хосолмол хөдөлгүүрээр (когенерация; cogeneration) цахилгаан дулааныг нэгэн зэрэг үйлдвэрлэх байгууламж;
- д) хийн дулааны станц (газовая теплоцентраль; **heating plant by gas**) хийн түлшээр зөвхөн дулаан, халуун ус үйлдвэрлэх байгууламж.

3.3.8

дулаан ялгаруулагч хийн тоног төхөөрөмж (теплоутилизирующее (теплоутилизационное) газовое оборудование; heating gas (heat recovery) equipment)

хийн шаталтаас ялгарах энергийн үйлчлэлээр дулаан үйлдвэрлэх, эсхүл усны уур, халуун ус, агаар зэрэг дулааны энерги тээгчийг үйлдвэрлэх төхөөрөмж

ТАЙЛБАР: Дулаан тээгч үйлдвэрлэх зориулалттай (хийн халаалтын зуух - газовая котел – gas boiler, усан халаалтын зуух – газовой котел водогрейный -hot water boiler, уурын халаалтын зуух - котел паровой - steam boiler, агаар халаагч - воздухонагреватель - air heater), дулааны боловсруулалт хийх зориулалттай (хатаагч шатаагч, хайлуулагч, буцалгагч) зуух.

3.3.9

шатаагуур (горелка; burner)

хий шатаагч төхөөрөмж

ТАЙЛБАР: Шаталтын үйл ажиллагааг зохицуулах байдлаар нь дараах төрлүүдэд ангилна.

- хагас автомат шатаагуур (горелка полуавтоматическая; semi-burner),
- бүрэн автомат шатаагуур (горелка автоматическая; automatic burner),
- гар ажиллагаатай шатаагуур (горелка с ручным управлением; manual burner),
- бараан инфра улаан туяа цацруулагч шатаагуур (горелка инфракрасного излучения с темным излучателем; infrared dark lamp/radiator),
- гэрэлтэй инфра улаан туяа цацруулагч шатаагуур (горелка инфракрасного излучения со светлым излучателем; infrared dark lamp-radiator, lighth lamp/radiator)

3.3.10

шатаагуурын хушуу (сопло горелки; nozzle of burner)

шатаагуурын хий гадагшлуулагч хэсэг

3.3.11

хийн зарцуулалтыг зохицуулагч төхөөрөмж (устройство регулировки расхода газа; gas flow control device)

хийн хэрэглээний шаардлагатай хэмжээнд нийцүүлж шатаагуураар гадагшлах хийн урсгалыг тохируулагч

3.3.12

хий хэрэглэх (авах) захиалга (броня газопотребления; application of gas consumption)

хийн ашиглагч тоног төхөөрөмжийн хамгийн их чадамжаар хийг ашиглах техникийн нөхцөлд үндэслэсэн хүсэлт

3.3.13

хийг хэрэглэх горим (режим газопотребления; regimen of gas consumption)

хийг хэрэглэх гэрээний нөхцөлтэй уялдсан хий нийлүүлэлтийг тохируулах зохицуулалт

3.3.14

хий хэрэглэх хязгаар (лимит газопотребления; limit gas consumption)

гэрээт нийлүүлэлтийн хүрээнд хий хэрэглэгчийн хоногийн хийн хэрэглээ, зарцуулалтын нормчлогдсон хэмжээ

3.3.15

хийн зарцуулалтын тооцоо (учет расхода газа; accounting for the consumption of gas)

тодорхой найрлагатай хийг тодорхой даралт, температур, нэгж хугацаанд ашиглагдсан, бүртгэгдсэн, баримтжуулсан тоо хэмжээ

3.3.16

хийн зүй зохистой хэрэглээ (рациональное использование газа; rational use of gas)

хийг хэрэглэгч эдийн засгийн хамгийн үр ашигтай, хэмнэлттэй ашиглах хэвшил

3.3.17

хийн үр ашигтай хэрэглээ (эффективное использование газа; efficient use of gas)

хийн хэрэглээний зарцуулалтын үзүүлэлтийг хамгийн бага хэмжээгээр байгальд орчинд хор хохирол учруулахгүй байх дэг журмыг баримтлан хийг ашиглах хэвшил.

3.4 Хийн барилга байгууламжийн төлөвлөлт хийх, барих, засварлах үйл ажиллагаа

3.4.1

хийн хангамжийн нэгдсэн сүлжээний технологийн зураглал (технологическая схема единая система газоснабжения; unified gas supply system flowsheet)

хийн хангамжийн нэгдсэн сүлжээний бүрэлдхүүн хэсгүүд болох олборлолт, хадгалалт, дамжуулалт, түгээлтийн барилга байгууламж, тоног төхөөрөмж, шугам хоолойн байршилыг харуулсан технологийн зураглал

3.4.2

хий түгээх сүлжээний технологийн үзүүлэлтүүд (технологические параметры системы распределения газа; technological parameters of the gas distribution system)

хий түгээх сүлжээний барилга байгууламж, тоног төхөөрөмж, шугам хоолойн зураг төслийг хийхдээ холбогдох дүрэм, стандартын хүрээнд авч ашиглах технологийн зураглал, өгөгдлүүд, хэмжигдэхүүн

ТАЙЛБАР: Зураг төсөл хийх (проектирования; make design)

3.4.3

зөвшөөрөгдөх (журамласан) зай хэмжээ (нормативные расстояния; minimum distances (sizes))

гарч болзошгүй аваар, ослоос хамгаалах зорилгоор хийг дамжуулах, түгээх шугам хоолой, хийн барилга байгууламж, тоног төхөөрөмжийг бусад байшин барилга байгууламжаас зайтай байршуулах тогтоож өгсөн, зөвшөөрөгдөх хэмжээ

3.4.4

хийн шугам хоолой байрших зурвас (трасса газопровода; gas pipeline route)

хэвтээ болон босоо чиглэлд явсан хийн шугам хоолой байршиж буй замын тэнхлэг

3.4.5

хийн шугам хоолойн гарам, огтлол (переход, пересечение газопровода; move the intersection of pipeline)

хийн шугам хоолой байрших зурваст тааралдах саадыг огтлолцох, гатлан гарах журамласан хэмжээ

ТАЙЛБАР: Газар дээгүүр, доогуур, усан доогуур болон зарим саадыг огтлох, тойрох, гатлах нөхцөлд шугам хоолойг тавихдаа барилгын норм дүрмийн дагуу төлөвлөж, барьж байгуулна.

3.4.6

гадна агаарын тооцоот температур (расчетная температура наружного воздуха; outdoor design temperature)

тухайн орчны хамгийн хүйтэн таван өдрийн дундаж температур

3.4.7

тооцоот даралт (расчетное давление; design pressure)

тодорхой хэмжээтэй шугам хоолойгоор хийг аюулгүй, найдвартай урсгаж чадах даралтын хамгийн их хэмжээ

3.4.8

хий дамжуулах, түгээх сүлжээг шинэчлэх (реконструкция магистрального газопровода или газораспределительной системы; reconstruction of the gas transmission or gas distribution system)

хийн хангамжийн сүлжээ, түүний тоног төхөөрөмжийн найдвартай ажиллагааг хангах, ашиглалт үйлчилгээний аюулгүйн орчинг сайжруулах, хэрэглэгчийн осол, авааргүй хийг ашиглах таатай нөхцөлийг бүрдүүлэх үүднээс орчин үеийн өндөр бүтээмжтэй технологиор өөрчлөх, өргөтгөн шинэчлэх үйл ажиллагаа

3.4.9

техникийн шинэчлэлт (техническое перевооружение; technical re-equipment)

хийн байгууламж, тоног төхөөрөмжид элэгдэл, гэмтэл үүссэн болон техник - эдийн засаг, ашиглалтын үзүүлэлтийг нэмэгдүүлэхийн тулд дэвшилтэд тоног төхөөрөмж, программ хангамж нэвтрүүлэх, хуучныг сайжруулан солих цогц үйл ажиллагаа

3.4.10

зүгшрүүлгэ, туршилт, тохируулгын ажил (пусконаладочные работы; commissioning works)

хий ашиглагч тоног төхөөрөмжийг суурьлуулж ашиглалтад хүлээн авахдаа түүний ашигт үйлийн үзүүлэлт нь хийг хэрэглэх зөвшөөрсөн техникийн нөхцлийн дагуу холболт хийгдсэн эсэхийг шалгаж, үзлэг хийх ажиллагаа

3.4.11

горим тохируулгын ажил (режимно-наладочные работы; performance and adjustment works)

хийг ашиглагч тоног төхөөрөмжийг ашиглалтад хүлээн авахын өмнө түүний шатаагуурын асах ажиллагаа, өндөр ачаалын үед төлөвлөгдсөн техник үзүүлэлтэд хүрч байгаа эсэх нь хийгээр хангах автомат горимд зохицон ажиллаж байгааг шалгаж тохируулах ажиллагаа

3.4.12

осол, аваарын дараах сэргээн босгох ажил (аварийно - восстановительные работы; gas emergency service)

хийн хангамжийн сүлжээнд гэмтэл, осол, аваар гарсан үед иргэдийн эрүүл мэнд, амьдралд үзүүлэх хор нөлөөллийг арилгасны дараа гэмтсэн хийн барилга байгууламж, тоног төхөөрөмж, шугам хоолойг хэвийн ажиллагаанд оруулах, барьж байгуулах, засварлах, шинэчлэх ажиллагаа

ТАЙЛБАР: Хийнээс үүдэлтэй аваарын үед хэрэглэх үгс:

- хийн тэсрэлт:
хийн физик химийн өөрчлөлт, хийн хөдөлгөөний даралтын нэмэгдэлтээс үүдэлтэй сүйтгэл учруулахуйц цохилтын долгионы хүч
- хийн аваар:
хийн барилга байгууламж, тоног төхөөрөмж, хэрэгсэлд гэмтэл, эвдрэл үүссэн, хийн хяналтгүй ялгарал, алдагдал явагдаж буй аюултай нөхцөл
- хийн тоног төхөөрөмжийн эвдрэл:
хийн тоног төхөөрөмжийн хэвийн ажиллах чадвараа алдах
- хийн тоног төхөөрөмжийн гэмтэл:
хийн тоног төхөөрөмжийг засварлах замаар хэвийн ажиллах чадамжийг нь олгох боломжтой эвдрэл
- хийн тоног төхөөрөмжийн согог:
ашиглах тодорхой шаардлага, стандартад нийцээгүй эд ангитай хийн тоног төхөөрөмж
- хийн хангамжийн зогсолт:
хий нийлүүлэгчийн зүгээс хийн урсгалыг хүндэтгэх шалгаанаар түр хаах ажиллагаа.

3.4.13

хийн хяналтгүй ялгарал/хийн алдагдал (неконтролируемый выброс; uncontrolled emissions)

хийн хангамжийн технологийн ажиллагаанаас үл хамаарч агаар мандалд болон барилга, байшин дотор аваар үүсгэх аюултай хэмжээгээр хий алдагдах

3.4.14

хийн аюултай холимог (опасная концентрация газа; dangerous gas concentration)
агаар дахь шатдаг хийн агууламж 15 % -иас дээш болж, гал авалцах, тэсрэх нөхцөл бүрдсэн орчин

3.4.15**ашиглалтын/үйлчилгээний хугацаа** (срок службы; service life)

хийн барилга байгууламжийг барьсан, хийн тоног төхөөрөмжийг суурьлуулсан болон засварласны дараах ашиглалт явуулах зөвшөөрөгдсөн хугацаа

3.4.16**хийн хоолойн ажлын чадамж** (работоспособность газопровода; efficiency of the gas pipeline)

зураг төсөл, шаардлагыг хангаж чадах, өгөгдсөн үүргийг гүйцэтгэх үзүүлэлт бүхий хийн шугам хоолойн чадвар

3.4.17**зэврэлтээс хамгаалах арга хэмжээ** (противокоррозионные мероприятия; anticorrosive measures)

хийн шугам хоолойг зэврэлтээс хамгаалах олон талт ажил

ТАЙЛБАР: Тусгаарлах бүрээс, электрохимийн хамгаалалт, катодын хамгаалалт, цахилгаан зайлуулах хамгаалалт, анодын хамгаалалт, электро бүрхүүлийн хамгаалалт гэх мэт зэврэлтээс хамгаалах арга хэмжээнүүдийг авна.

3.4.18**хамгаалалтын зэрэг** (степень защиты; degree of protection)

зэврэлтээс хамгаалах арга хэмжээ нь хэр үр бүтээмжтэй байгааг илэрхийлэх хэмжигдэхүүн

3.4.19**техник ашиглалт** (техническая эксплуатация; operation)

хий дамжуулах, түгээх үйл ажиллагааг хэвийн явуулах, техникийн бүрэн бүтэн байдлыг хангах үүднээс техник оношлогоо, техник үйлчилгээг хийх ажил үйлчилгээ

3.4.20**техник оношлогоо** (техническое диагностирование; technical diagnostic)

хийн барилга байгууламж, тоног төхөөрөмж, шугам хоолойн техникийн байдал, ашиглалтын боломж, хугацааг тодорхойлох арга хэмжээ

3.4.21**техникийн үйлчилгээ** (техническое обслуживание; maintenance)

хийн барилга байгууламж, тоног төхөөрөмжийн бүрэн бүтэн байдал, ажлын чадамжийг хангах үүднээс арчилгаа тохиргоо хийх, сэлбэн тордох арга хэмжээ

3.4.22**засвар** (ремонт; repair)

хийн барилга байгууламж, тоног төхөөрөмж, шугам хоолой, тэдгээрийн бүрэлдхүүн хэсгийн ажлын чадамжийг бүрдүүлэх, сайжруулах үүднээс засварлах, сэргээн шинэчлэх ажил

ТАЙЛБАР: Засварын ажлыг хамрах хүрээгээр нь их засвар, урсгал засвар, төлөвлөгөөт засвар гэх байдлаар хэрэгжүүлнэ.

3.4.23**засвар хийх мөчлөг, хугацаа** (ремонтный цикл; repair cycle)

хийн тоног төхөөрөмж, хэрэгсэлд засвар үйлчилгээ хийх зайлшгүй шаардлагатай норм, стандарт болон ашиглалтын баримт бичигт заасан хамгийн бага хугацаа

3.4.24

засвар хийх дэглэм/засварын ажлын горим (режим консервации, режим ремонта)

хийн тоног төхөөрөмж, хэрэгсэлд нийлүүлэгдэх хийн урсгалыг хааж, зогсолт хийж, хийг гадагшлуулсны дараа шаардлагатай засвар үйлчилгээг хийх ажлын хэм хэмжээ, аюулгүй ажиллагааны дүрэм

3.5 Хийн шинж чанар, төрөл, эх үүсвэр

3.5.1

метан (метан; methane)

агаарын хэвийн даралт, хэмд хийн төлөвт орших нүүрстөрөгчийн нэг, устөрөгчийн дөрвөн атом бүхий (CH_4) органик химийн нэгдэл. Өнгөгүй, үнэргүй, агаараас хөнгөн шатдаг хий

ТАЙЛБАР: Метан хийг энерги гарган авахад өргөн ашиглаж буй шатдаг хий бөгөөд түүний физик, хими шинж чанараас хамаарч хийн хангамжийн сүлжээгээр дамжуулан түгээж ашиглах инженерийн үндсэн шийдэлтэй байдаг.

3.5.2

байгалийн хий (природный газ/газы горючие природные; natural gas)

хийн хангамжийн сүлжээгээр дамжуулж, түгээж ашиглагдах, метан ихээр (60% - 100%) агуулсан холимог хий буюу шатдаг хий

ТАЙЛБАР: Байгальд үүссэн байдлаар нь “байгалийн хийн бие даасан орд”, “газрын тосны дагалдах хий”, “нүүрсний давхаргын метан”, “занарын хий”, “хийн гидрат” гэх мэтээр нэрлэдэг. харин зохиомлоор гарган авсан метаныг “био хий”, “нийлэг байгалийн хий” гэж нэрлэдэг.

3.5.3

шатдаг хий (газ горючий; fluid gas)

хүчилтөрөгчийн дэмжлэгтэйгээр шатаж, энерги ялгаруулах, атмосферийн даралтын орчинд хийн төлөв байдалд байх химийн нэгдэл

ТАЙЛБАР: Шатагч хийнд хамаарах олон химийн нэгдлүүд байх бөгөөд тэдгээрийн физик, хими шинж чанараас хамаарч тухайн хийг ашиглах болон хангамжийн техник технологи, инженерийн шийдлүүд өөр өөр байдаг.

3.5.4

хий (газ; gas)

“шатдаг хий” гэсэн үгийн хураангуйлсан нэршил

ТАЙЛБАР: Хийг химийн нэгдлийн хувьд нэрлэхээс гадна түүний үүсэл, гарган авсан арга зам, хэрэглэх онцлог, шинж чанарын хувирал зэргийг харгалзан янз бүрээр нэрлэдэг.

3.5.5

хийн холимог (газовая смесь; the gas mixture)

өөр хоорондоо химийн урвалд эс орох хийнүүдийн хольц

3.5.6

хийн даралт (давление газа; gas pressure)

хийн молекулын хөдөлгөөний үйлчлэлээр үүсэх хүч. нэгж нь килопаскаль (кПа)

3.5.7

хийн шаталтын дулаан (теплота сгорания газа; calorific value of the gas)

0° температуртай 101,3 кПа даралттай орчинд тодорхой жин, эсхүл эзэлхүүнтэй хий агаарт бүрэн шатахад ялгарах дулааны хэмжээ. нэгж нь кДж/м³ болон ккал/м³

3.5.8

хийн нягт (плотность газа; density of gas)

0° температуртай 101,3 кПа даралттай орчин дах хуурай хийн жинг, түүний эзэлхүүнд харьцуулсан хэмжээ. нэгж нь кг/м³

3.5.9

хийн молекул жин (молярная масса газа; molar mass of gas)

элементийн бүтэц дэхь нэгж хэсэг болох атом, молекул, ион, электроны жингийн хэмжээ. нэгж нь кг/моль

3.5.10

хийн эх үүсвэр (источник газа; gas source)

хийн нөөц болон боловсруулах замаар гарган авах хий, хийн импортыг хамруулна

3.5.11

хийн нөөц (газовой резерв; gas reserve)

газрын гүнд орших хийн нөөц баялаг болон хадгалах сав, агуулахад нөөцөлсөн хийн хуримтлал

3.5.12

байгалийн хийн нөөц баялаг (ресурс природного газа; natural gas resource)

газрын гүнд дарагдсан органик нэгдэл газрын гүний дулаан, даралтын үйлчлэлээр байгальд үүссэн метан хийтэй орд

ТАЙЛБАР: Байгалийн хийн нөөц баялагийг ашиглах боломж, эдийн засгийн ач холбогдлоор дараах байдлаар ангилдаг. Үүнд:

а/ Оросын холбооны улсын ангиллаар:

- жижиг орд: 5 тэрбум м³ хүртэл хийн нөөцтэй;
- дунд орд: 5 – аас 30 тэрбум м³ хийн нөөцтэй;
- том орд: 30 тэрбум м³-ээс дээш хийн нөөцтэй.

б/ Америкийн нэгдсэн улсын ангиллаар:

- жижиг орд (VI): 10 тэрбум м³ хүртэл хийн нөөцтэй;
- дунд орд (V): 10 -аас 20 тэрбум м³ хийн нөөцтэй;
- том орд (I-IV): 20 тэрбум м³-ээс дээш хийн нөөцтэй.

3.5.13

байгалийн хийн орд (месторождение газа; gas field)

газрын хэвлийд гүний дулааны үйлчлэлээр газрын тосноос салж, ялгаран тогтсон метаны агууламж ихтэй хийн нөөц баялагийн хуримтлал

3.5.14

хийн бага орд (малое месторождение газа; small gas field)

40 тэрбум м³-ээс бага хийн хуримтлал бүхий нөөц баялагтай, хийн хангамжийн сүлжээнд ашиглахад эдийн засгийн үр ашиг муутай орд

ТАЙЛБАР: Ийм ордыг ашиглахад өндөр зардал гарах бөгөөд хий дамжуулалтын 50-аас дээш жилээр ашиглах нөөцгүй гэж үздэг.

3.5.15

газрын тосны дагалдах хий (попутный нефтяной газ; associated gas)

газрын тосны ордод уусч тогтсон байгалийн хий бөгөөд тос олборлох явцад хамт ялгардаг байгалийн хий

3.5.16

уламжлалт байгалийн хий (традиционный природный газ; conventional natural gas)
хүн төрөлхтөн анх газрын тос олборлосон үеэс байгалийн хийг илрүүлэн ашиглаж эхэлсэн. Иймээс газрын тосноос үүсэлтэй метаныг уламжлалт байгалийн хий гэж нэрлэдэг.

ТАЙЛБАР: Уламжлалт байгалийн хийн нөөц баялагт байгалийн хийн бие даасан орд, газрын тосны дагалдах хий, элсэн чулуулаг дунд байх байгалийн хийг хамруулна.

3.5.17

уламжлалт бус байгалийн хий (нетрадиционный природный газ; unconventional natural gas)

орчин үед метаныг нүүрс, занар зэрэг ашигт малтмалын орд, далайн гүнээс илрүүлэн олборлох болсон тул уламжлалт бус байгалийн хий гэж нэрлэдэг

ТАЙЛБАР: Нүүрсний давхаргын метан, нүүрсний уурхайн метан, занарын хий, хийн гидратыг хамруулна.

3.5.18

нүүрсний давхаргын метан (метан угольного пласта; coalbed methane)

газрын гүнд байрших нүүрсний давхаргын молекул бүтэц дунд тогтож үүссэн метан хий бөгөөд байгалийн хийн эх үүсвэрийн нэг

ТАЙЛБАР: Нүүрсний чанар, нүүрсний үе давхаргын зузаан, газрын гүний байршлаас хамаарч 1 тонн нүүрсний 0,1-30 хувьд метан агуулдаг. Хийн хангамжийн эдийн засгийн үр ашигтай нөөц нь хэд хэдэн нүүрсний сав газрыг хамарч бүрддэг.

3.5.19

нүүрсний уурхайн метан (метан из угольных шахт; coalmine methane)

нүүрсний уурхайн ашиглалтын талбайд хамаарах нүүрсний давхаргын метан

ТАЙЛБАР: Нүүрсний уурхайн аюулгүй ажиллагааг хангах, нүүрс олборлолтын явцад агаар мандалд метан хийг алдахгүй байх зорилгоор орон нутгийн болон уурхайн хэрэгцээнд метаныг нь авч ашигладаг. Нүүрсний уурхайн метаныг бага хэрэглээнд богино хугацаанд тогтмол бус олборлолттойгоор ашиглагдах тул хийн хангамжийн сүлжээнд ашиглахад эдийн засгийн үр ашигтай нөөц болохгүй.

3.5.20

занарын хий (сланцевой газ; shale gas)

занарын чулуулаг дотор барьцалдаж хатсан органик зүйлээс үүсч, холилдсон метан бөгөөд байгалийн хийн эх үүсвэрийн нэг

3.5.21

хийн гидрат (гидрат; hydrate)

далайн гүн болон цэвдэг бүхий газрын гүний даралт дор устай хамт талсжиж, мөсжсөн метан

3.5.22

нийлэг байгалийн хий (синтетический природный газ; syntetic/sybstitute natural gas) нүүрстөрөгч (с) агуулсан түүхий эд, органик зүйлс, нүүрс, занар, биомасс зэргийг дутуу шаталтаар хийжүүлж, ус, дулааны үйлчлэл, химийн урвалжуулах аргаар зохиомлоор гаргаж авсан метан бөгөөд байгалийн хийн эх үүсвэрийн нэг

3.5.23

био хий (биогаз; bio gas)

амьтан ургамлын гаралтай биомасс, органик хог, бохирын ус нь дулааны таатай орчинд бактерийн үйлчлэлээр исэлдэх, ялзрах явцад үүссэн метаны 50 % - иас 87 % агуулсан хийн холимог

3.5.24

үйлдвэрлэлийн болон ахуйн зориулалтаар ашиглах хий (газ для промышленного и коммунально-бытового потребления; gas for commercial and domestic use)

айл өрх, нийтийн хоолны газар, хүнсний үйлдвэрт хүнс бэлтгэх, шарах, хайрах, халаах, эрчим хүчний үйлдвэрт дулаан, уур, цахилгаан үйлдвэрлэх, халаалтын зууханд ус халаах, хүнд үйлдвэрт хайлуулах, шатаах зэргээр ашиглах байгалийн хий

ТАЙЛБАР: Хот суурин газрын нийтийн өргөн хэрэглээнд ашигладаг хийг зарим улс оронд “хотын хий” - “city gas”/“urban gas” гэж нэрлэсэн байдаг.

3.5.25

дотоод шаталтат хөдөлгүүрийн шахсан байгалийн хийн түлш (газ природный топливный сжатый для двигателей внутреннего сгорания; compressed natural fuel gas for internal-combustion engines)

автотээврийн хэрэгсэл, төмөр замын зүтгүүр, усан онгоц, хөдөө аж ахуйн болон хүнд үйлдвэрлэлийн дотоод шаталтат хөдөлгүүр бүхий техникт түлшний зориулалтаар ашигладаг шахаж савласан байгалийн хий

3.5.26

шахсан байгалийн хий (ШАБХ) (компримированный природный газ (КПГ); compressed natural gas (CNG))

атмосферийн даралтын орчинд хий төлөвт байх байгалийн хийг 1 хувьд багтаан савласныг хэлнэ. (20–25) МПа (2,900–3,600 psi) даралтыг тэсвэрлэх цилиндр болон бөмбөрцөг хэлбэртэй тусгай саванд байгалийн хийг шахаж савлана.

3.5.27

шингэрүүлсэн байгалийн хий (ШИБХ) (сжиженный природный газ (СПГ) – liquefied natural gas (LNG))

атмосферийн 101,33 кПа даралттай нөхцөлд 110 К (-163°C) орчим температураас буцалж эхлэх, метаны өнгөгүй, үнэргүй, шатагч тунгалаг шингэн.

ТАЙЛБАР: Атмосферийн даралтын орчинд метан нь -163°C -аас доош температурт шингэн төлөвт шилжиж, -163°C -аас дээш температурт буцалж, хийн төлөвт шилждэг.

3.5.28

хуурай байгалийн хий (сухой природный газ; dry natural gas)

усны уурын молекул 0,0002 хувиас дээш хэтрэхгүй байх агууламжтай байгалийн хий

3.5.29

нийлэг хий (искусственный горючий газ; syntetic gas)

MNS 6659 : 2017

нүүрстөрөгч агуулсан органик түүхий эдийг боловсруулах замаар гарган авсан шатдаг хийн холимог

3.5.30

нүүрсний хий (нийлэг хий) (искусственный горючий газ из угля; syntetic gas from coal gasification (town gas))

нүүрсийг хүчилтөрөгчийн дутмаг орчинд шатаан хийжүүлж гарган авсан угарын хий (CO), устөрөгч (H₂) зэрэг шатагч хий агуулсан хийн холимог

ТАЙЛБАР: Нүүрсийг хийжүүлэхэд холимог бохир хий ялгарах тул хүхэр, азот, тортог, тооцонцор зэргийг цэвэрлэх шаардлагатай. ийм шатагч хийг савлах буюу шугам хоолойгоор өндөр даралт дор дамжуулах боломжгүй. Ахуйн хийн хэрэглээнд ашиглахыг хориглодог ба үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглана.

3.5.31

газрын тосны шингэрүүлсэн хий/шингэрүүлсэн шатдаг хий (газ углеводородный сжиженный (СУГ); liquefied petroleum gas (LPG))

шингэн-хий төлөв байдлаар ашиглагдах пропан (C₃H₈), бутан (C₄H₁₀) агуулсан хийн холимог

ТАЙЛБАР: Газрын тосыг боловсруулж, шингэн түлш үйлдвэрлэх явцад гарган авдаг бөгөөд шингэн түлшний нэгэн адил тээвэрлэж, хадгалдаг учраас газрын тосны бүтээгдэхүүний нэг төрөлд тооцогддог.

3.5.32

байгалийн хийн боловсруулалт (переработка природного газа; natural gas processing)

байгалийн хийн физик-хими шинж чанарт тулгуурлан хийг хуурайшуулах, үнэр оруулах, химийн хольцоос салгах, хүхэргүйжүүлэх, шингэрүүлэх, шахах болон өөр химийн элемент болгон хувиргах технологийн процесс

3.5.33

хийд үнэр оруулах (одоризация природного газа; odozation)

хийг ашиглах, хадгалах, дамжуулах, түгээх үед аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор хий алдалтыг мэдрэх үнэртүүлэгч нэмэх боловсруулалтын үйл ажиллагаа

3.5.34

хийг хуурайшуулах/хатаах (осушка газа (природного газа); dry gas)

хийн хангамжийн сүлжээгээр дамжуулах, түгээхийн өмнө хийг усны уураас салгах боловсруулалтын үйл ажиллагаа

3.5.35

хийн цэвэршүүлэлт (очистка газа (природного газа); gas sweetening (purification of gas))

хийн тоног төхөөрөмж, шугам хоолойг гэмтээх, аюул учруулах болон хүний эрүүл мэндэд муугаар нөлөөлөх хортой бодис, хольц, элементүүдийг хийн агууламжаас салгах, зайлуулах, хоргүйжүүлэх үйлдвэрлэл технологийн ажиллагаа

ТАЙЛБАР: Хийн хангамжийн сүлжээний хий нь дараах бодисийг агуулаагүй байх шаардлагатай. Үүнд: хүхэр (S), устөрөгч (H), нүүрстөрөгчит хүхэрийн исэл (COS), хүхэрт нүүрстөрөгч (CS), хүхрийн органик нэгдлүүд, хүнд металл, нүүрстөрөгчийн дутуу исэл /угарын хий/ (CO), азот (N) г.м.

3.5.36

хүчиллэг хий (кислый газ; acid gas)

хүчиллэг, хүхэрлэг болон ангидрид хольц бүхий хий

ТАЙЛБАР: Ийм хольцод нүүрсний хүчил (H_2CO_3), хүхрийн хүчил (H_2SO_3), хүхэртустөрөгч (H_2S), нүүрсхүчлийн хий (CO_2), хүхэрлэг хий (SO_2), угарын хий (CO) зэрэг химийн элементүүд хамаарна.

3.5.37

төлвийн шилжилт/конденсац (конденсация; condensation)

хий нь температурын нөлөөллөөр тундасжих, шингэн болон хатуу төлөвт шилжих үзэгдэл

3.5.38

хийг ялгах (дегазация; outgassing)

даралт болон температурын аль нэгийг өөрчлөх, эсвэл нэгэн зэрэг өөрчлөх замаар хийн конденсатаас хийг ялгах, процесс. Түүнчлэн аюултай байдал үүсгэх хэмжээний хий хуримтлагдсан орчноос шаардлагагүй хийг нь зайлуулах арга хэмжээ.

3.5.39

хийнээс шингэн гарган авах (газ в жидкость; gas to liquid)

байгалийн хийнээс химийн боловсруулалт хийж бусад нүүрсустөрөгчийн шингэн элементийг гарган авах үйлдвэрлэл

Тайлбар: Жишээ нь метанол, диметилын эфир, гэх мэт шингэнүүдийг гарган авдаг.

3.5.40

идэвхгүй хий/туршилт баталгаажуулалтын хий (инертный газ; gas blowdown)

хийн шугам хоолой, тоног төхөөрөмжийг барьж байгуулсан, засвар хийсний дараа сүлжээний бүрэн бүтэн байдлыг шалгах зориулалтаар шахаж үлээлгэдэг азотын хий

ТӨГСӨВ.